

ՄԻՔԱՅԵԼ ԿԱԼԱՆԴՅԱՆԻ ԺՆՆԴՅԱՆ 125-ԱՄՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԸ*

ՄԻՔԱՅԵԼ ԿԱԼԱՆԴՅԱՆԻ ԺՆՆԴՅԱՆ 125-ԱՄՅԱԿԻՆ ԿՎԻՐԿԱՄ ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ՆԻՍՏ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ.— Ռեսպուբլիկայի աշխատավորները հանդիսավորությամբ նշեցին հայ ժողովրդի մեծ զավակ, նրա ազատության ու երջանկության համար մղված պայքարի անկուն մարտիկ Միքայել Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակը:

Հորեյանական տոնակատարությանը մասնակցելու համար եղբայրական ռեսպուբլիկաներից Երևան էին ժամանել գրողներ, գիտնականներ, կուլտուրայի գործիչներ:

Երևանի Ալեքսանդր Սպենդիարյանի անվան լենինի շքանշանակիր օպերայի և բալետի պետական թատրոնի դահլիճը, ուր տեղի ունեցավ Միքայել Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակին նվիրված հանդիսավոր երեկոն, լիարժեքում էր: Այստեղ էին հավաքվել մայրաքաղաքի բոլոր խավերի ներկայացուցիչները:

Բեմը տոնականորեն զարդարված է: Նրա խորքից դահլիճին է նայում՝ դափնյա պսակով երիզված, ազատության բոցաշունչ մարտիկի պորտրեն:

Հորեյանական հանդիսավոր նիստը բացեց Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի նախագահ, Կառավարական հորեյանական հանձնաժողովի նախագահ Ա. Քոչինյանը:

Նալբանդյանի կյանքի և գործունեության մասին ընդարձակ զեկուցումով հանդես եկավ Հայաստանի Սովետական գրողների միության քարտուղար, ֆիլոլոգիական գիտությունների թեկնածու է. Թոփչյանը: Զեկուցողը մանրամասն կանգ առավ Միքայել Նալբանդյանի կյանքի և գործունեության վրա:

ՍՍՌԳ Գիտությունների ակադեմիայի անունից հանդես եկավ Մ. Գորկու անվան համաշխարհային գրականության ինստիտուտի դիրեկտորի տեղակալ Ֆեոդոսովը: Ապա հանդես եկան Դոնի Ռոստովի քաղաքային Սովետի նախագահի տեղակալ Նիզամաևը, եղբայրական Ուկրաինայի աշխատավորների անունից՝ բանաստեղծ Նազնիբեդան, Բելոռուսիայի ներկայացուցիչ Ֆ. Նովիկովան, Ղազախստանի ներկայացուցիչ պրոֆեսոր Մ. Բալակաևը, Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ, բանաստեղծ Ի. Գրիշաշվիլին, Ադրբեջանի ներկայացուցիչ Մ. Իսկանդարովը և ուրիշներ:

Հանդիսավոր նիստում ողջույնի ճառով հանդես եկան նաև փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր՝ պրոֆեսոր Ի. Մումինովը (Ուզբեկստան), գրող Ի. Շիմկուլը (Լիտվա), Ն. Կորլետյանուն (Մոլդավիա), Լատվիական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ Պ. Վալեսկալնը, պատմական գիտությունների թեկնածու Ա. Կալինինովը (Կիրգիզիա), Թուրքմենական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս-քարտուղար, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր Գ. Չարիևը, էստոնական ՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրի տեղակալ Ա. Նուզիսը:

Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի նախագահի տեղակալ Բ. Մարտիրոսյանը կարգաց Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի Որոշումը՝ Միքայել Նալբանդյանի հիշատակը հավերժացնելու միջոցառումների մասին:

Ընթերցվեցին ողջույնի հեռագրեր տաշիկ ժողովրդի, ինչպես նաև ՍՍՌԿ կուլտուրայի մինիստր Գ. Ալեքսանդրովի, ՍՍՌԳ Գիտու-

* Ներկա նյութերը հավաքված են Սովետական Հայաստանում լույս տեսնող թերթերից և ամսագրերից: —ԽՄԲ.:

թյունների ակադեմիայի պրեզիդենտ Ա. Նեսմեյանովի, Լատվիական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի նախագահ Վ. Լացիսի, ակադեմիկոս Հ. Օրբելու, գրողներ Ա. Սուրկովի, Պ. Տիշինայի, Մ. Շահինյանի և ուրիշ գիտնականների, գրողների, կուլտուրայի և արվեստի գործիչների կողմից:

Ապա նախագահողը հանդիսավոր նիստը հայտարարեց փակված:

Հանդիսավոր մասից հետո տեղի ունեցավ մեծ համերգ, որին մասնակցեցին Երևանի լավագույն կատարողական ուժերը:

ՄԻՔԱՅՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ՆՇՈՒՄԸ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ.—Մոսկվայի հասարակայնությունը նոյեմբերի 25-ին Պեքյե Միքայել Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակը: Երեկոն կազմակերպվել էր Սովետական Միության Կուլտուրայի մինիստրության, ՍՍՌ Ֆիլոսոֆիայի և հասարակական գիտությունների ակադեմիայի և ՍՍՌ գրողների միության կողմից: Չալկովսկու անվան համերգային դահլիճն էին հավաքվել գրողներ, գիտնականներ, արվեստի և կուլտուրայի խոշոր գործիչներ, ուսանողներ, Մոսկվայի բազմաթիվ աշխատավորներ: Երեկոյին ներկա էին նաև անգլիական գրող Ջեկ Լինդսեյը և հնդկական գրող Ալի Սարդար Ջաֆարին և Բալավանտ Գարբին:

Բեմում, թարմ ծաղիկներով շրջապատված, դրված էր Նալբանդյանի մեծադիր պորտրեն:

Բացման խոսք ասաց ՍՍՌ Ֆիլոսոֆիայի և հասարակական գիտությունների ակադեմիայի ղեկավար քարտուղար ակադեմիկոս Թոֆչիևը:

Մ. Նալբանդյանի կյանքի և գործունեության նվիրված բովանդակալից զեկուցումով հանդես եկավ Հայկական ՍՍՌ Ֆիլոսոֆիայի և հասարակական գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ Մ. Շահինյանը:

Հանդիսավոր մասից հետո տեղի ունեցավ մեծ համերգ, որին մասնակցում էին ՍՍՌ Մեծ թատրոնի արտիստ, Հայկական ՍՍՌ ժողովրդական արտիստ Պ. Լիսիցյանը, Հայկական ՍՍՌ ժողովրդական արտիստ Գ. Գասպարյանը և ուրիշներ: Մոսկվայի թատրոնների դերասանները Նալբանդյանի ստեղծագործություններից արտասանեցին ոտանքերն լեզվով «Մանկության օրերը», «Ապոլլոնին», «Ազատություն», «Խալաթի աղջկա երգը» և այլ բանաստեղծություններ:

ՄԻՔԱՅՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՆՎԻՐՎԱԾ ԶՈՒՑԱԶԱՆԴԵՍ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ.—Մոսկվայի Լենինի անվան և մյուս խոշոր գրադարաններում պատրաստվել են Նալբանդյանին նվիրված ցուցահանդեսներ: Միութենական

խոշոր թերթերն ու ամսագրերը բազմաթիվ հոդվածներ են նվիրել մեծ մտածողին:

Մոսկվայում Ստոլեշնիկովյան նորանյութի № 16 տանը, որտեղ ապրել է Միքայել Նալբանդյանը, փակցվել է հուշատախտակ: Հուշատախտակ է փակցվելու նաև նախկին Լազարյան ճեմարանի պատին, որտեղ աշխատել է Նալբանդյանը:

ՄԻՔԱՅՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՄԸ ԵՐԵՎԱՆԻՄ.—Նոյեմբերի 26-ին Երևանում տեղի ունեցավ Միքայել Նալբանդյանի հուշարձանի հիմնադրումը: Այս առթիվ հուշարձանի հիմնադրման վայրում (Նալբանդյան փողոցի վրա, Անասնաբուժական ինստիտուտի մոտ գտնվող պուրակում) կայացավ Երևանի աշխատավորների հանդիսավոր միտինգը: Այնտեղ էին եկել քաղաքի աշխատավորության ներկայացուցիչները՝ գրողներ, գիտություն և արվեստի գործիչներ, բանավորներ և ուսանողներ: Ժամ ուղիղ 5-ին ամբիոն բարձրացան Հայաստանի կառավարության ղեկավարները և հարևան ռեսպուբլիկաներից հորեյանական տոնի կապակցությամբ Երևան եկած հյուրերը:

Միտինգը բացեց աշխատավորների դեպուտատների Երևանի քաղաքային Սովետի գործկոմի նախագահ Բ. Աստվածատրյանը: Խոսք վերցրեց ՍՍՌ գրողների միության վարչության ներկայացուցիչ Յու. Լիբեդինսկին: Այնուհետև ելույթ ունեցավ գրող Ստ. Ջորյանը: Բանաստեղծուհի Վ. Զվյագինցևան մեծ խանդավառությամբ ոտանքերն արտասանեց Մ. Նալբանդյանի «Ազատություն» բանաստեղծությունն իր թարգմանությամբ: Երևանի դպրոցների ուսուցչության անունից ելույթ ունեցավ Վորոշիլովի անվան դպրոցի դիրեկտոր Վ. Անդրեասյանը:

Քաղսովետի նախագահ Բ. Աստվածատրյանը ձգեց ժապավենը և թարմ ծաղիկների մեջ թաղված գրանիտի հուշաքարի վրայից սահեց կարմիր պաստառը: Հուշաքարի հղկած երեսի վրա դրված է.

ԱՅՍՏԵՂ ԴՐՎԵԼՈՒ Է
ՀԱՅ ՄԵԾ ՌԵՎՈԼՅՈՒՑԻՑԻՆ-
ԴԵՄՈԿՐԱՏ
Մ Ի Զ Ա Յ Ե Լ Ն Ա Լ Բ Ա Ն Դ Յ Ա Ն Ի
ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԸ
1829—1954

ՄԻՔԱՅՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ.—Նոյեմբերի 28-ին, ի նշանավորումն Մ. Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակի, մերձքաղաքային Մյասնիկյան գյուղն էին

եկել Ռոստովի գրողները և քաղաքի ու շրջակա գյուղերի աշխատավորների բազմաթիվ պատգամավորություններ:

Դոնի բարձրագույն մի բլրի վրա, Կամենկա գետի ափի հայկական Ս. Խաչ վանքի պատի մոտ, ուր թաղված է Մ. Նալբանդյանը, տեղի ունեցավ բազմամարդ միտինգ: Միտինգը բաց արեց բանաստեղծ Աշոտ Գառնակերյանը:

Հայ ժողովրդի պանծալի զավակի հիշատակին նվիրված ճառերով հանդես եկան ռոստովցի գրող Վ. Դ. Ֆոմենկոն, Ռոստովի քաղաքային նախագահի տեղակալ Ատամանովը, «Ռոստովսկեյա» գործարանի ինժեներ Վ. Շապոշնիկովը, Ռոստովի համալսարանի դոցենտ Լ. Գրոմովը: Հայաստանի աշխատավորության անունից հուզված ելույթ ունեցան բանաստեղծ Աշոտ Գրաշին և քննադատ Գ. Ստեփանյանը:

Միտինգում ելույթ ունեցավ նաև Ռոստովի № 12 դպրոցի դիրեկտոր Վ. Համբարձումյանը:

Միտինգից հետո Հայաստանի պատգամավորությունը Նալբանդյանի գերեզմանին պսակ դրեց Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի անունից:

Հայ ժողովրդի մեծ ներկայացուցչի գերեզմանին պսակներ դրվեցին նաև Հայաստանի գրողների միության, Ռոստովի ՍՄԿՊ քաղկոմի, Ռոստովի գրողների և բազմաթիվ այլ կազմակերպությունների անունից:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՀԻՇԱՍԱԿԸ ՀԱՎԵՐԺԱՑՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ.— Միքայել Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակի կապակցությամբ Հայկական ՍՍՌ Մինիստրներ Սովետը որոշել է.

1. Կանգնեցնել Միքայել Նալբանդյանի արձանը Երևան քաղաքում:

2. Հանձնարարել Հայկական ՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրությանը և Երևանի քաղաքային Սովետի գործկոմին՝ հայտարարել լավագույն արձանի նախագծի մրցանակաբաշխություն և արձանի մրցանակաբաշխությանն ընդունված նախագիծը ներկայացնել Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետ:

3. Լենինական քաղաքի Միքայել Նալբանդյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտի շենքի առջև կանգնեցնել կիսանդրին:

4. 1955 թվականից սկսել Միքայել Նալբանդյանի երկերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակությունը:

5. 1955 թվականին Միքայել Նալբանդյանի ընտիր երկերի ժողովածուն հրատարակել ռուսերեն:

6. Սահմանել Միքայել Նալբանդյանի անվան երկու լրացուցիչ ասպիրանտական թոշակ, յուրաքանչյուրը ամսական 800-ական ռուբլու չափով և շորս ուսանողական թոշակ՝ յուրաքանչյուրը 400 ռուբլու չափով, այդ թվում,

ա) Մեկ ասպիրանտական և մեկ ուսանողական թոշակ Երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան պետական համալսարանում,

բ) Մեկ ասպիրանտական և մեկ ուսանողական թոշակ Երևանի Խաչատուր Աբովյանի անվան պետական մանկավարժական ինստիտուտում,

գ) Մեկ ուսանողական թոշակ Երևանի Ա. Ժդանովի անվան պետական մանկավարժական ինստիտուտում,

դ) Մեկ ուսանողական թոշակ Լենինականի Միքայել Նալբանդյանի անվան պետական մանկավարժական ինստիտուտում:

ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԿՑԱՆՔԻՆ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆԸ ՆՎԻՐՎԱԾ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ.— Միքայել Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Գրական թանգարանը կազմակերպել է հարուստ ցուցահանդես:

Ցուցադրված նյութերը լուսարանում են մեծ հրապարակահոսի, գրողի և քննադատի կյանքը, հասարակական-քաղաքական գործունեությունը և գրական ու քաղաքական կապերը:

Ներածական բաժնում ցուցադրված են Մ. Նալբանդյանի նախորդների և նրա ժամանակակիցների՝ Խ. Աբովյանի, Պ. Պոռյանի, Դ. Աղայանի, Ռ. Պատույանի, Ս. Շահազիզի, Բաֆֆու ստեղծագործություններից մի քանիսը և իլլուստրացիաներ: Բաժինը պատկերում է գրական այն միջավայրը, որի պայմաններում գործել է Նալբանդյանը:

«Նոր-Նախիջևան» բաժնում կարելի է տեսնել բազմաթիվ լուսանկարներ, որոնք պատկերում են հեղինակի ծննդավայրը, նրա հարազատներին: Ահա Մ. Նալբանդյանի ծննդյան վկայականը, որը ժամանակի ծանրությամբ տակ դեղնել է: Հետաքրքիր է Եկատերինա կայսրուհու նախիջևանցիներին տված արտոնագիրը:

«Նալբանդյանը Մոսկվայում» բաժնում ցուցադրված է այն տան նկարը, ուր ապրել է գրողն իր ուսանողական տարիներին. դրա կողքին կախված են Մոսկվայի համալսարանի ուսանողներ Ռաբի, Սեչենովի, Պիրոգովի նկարները: Այստեղ կան նաև մի շարք գրքեր Նալբանդյանի դիտողություններով:

«Հյուսիսափայլի շրջանը» բաժինը ընդգրկում է 1848—1850 թվականները: Այս

բաժնի հետաքրքրական փաստաթղթերից է Մ. Նալբանդյանի և Ստ. Նազարյանի ձեռքով կազմված «Հյուսիսսփյառ»ի նախագիծը: Այստեղ տեղավորված են Պուշկինից, էժեն Սյուից, Բերանժեից Մ. Նալբանդյանի կատարած բազմաթիվ թարգմանությունները: Ուշագրավ աշխատություն է ն. Աբովյանի «Վերք Հայաստանի» վեպի մասին Նալբանդյանի հայտնած կարծիքը: Այս բաժնում կարելի է տեսնել նաև Նալբանդյանի Պետերբուրգի համալսարանից ստացած թեկնածուական դիպլոմը և այն վկայականը, որով իրավունք է տրվել նրան ուսուցչական պաշտոն վարելու:

«Նալբանդյանի ստեղծագործություններ» բաժնում կան իլյուստրացիաներ Թիֆլիսից, Օշականից և այն վայրերից, որտեղ եղել է Նալբանդյանը: Այստեղ է նաև նրա ուղեւորությունների բարոտեղը: Բազմաթիվ փաստաթղթեր ցույց են տալիս արտասահմանում ունեցած նրա կապերը և ծանոթությունները: Այս բաժնում ուշագրություն է գրավում Նալբանդյանի օգտագործած ծածկագիրը, ինչպես նաև Բերբերյանի՝ Փարիզից Նալբանդյանին ուղարկած ծածկագիր հեռագիրը:

«Նալբանդյանը և ռուս պրոպագանդիստները» բաժնում այցելուները տեսնում են Բակունինի, Տուրգենևի նամակները Նալբանդյանին և այլն:

«Նալբանդյանը Պետրոպոլիսյան բերդում» բաժնում ցուցադրված են Նալբանդյանի ձեռքակալման հրամանը, բերդից հարազատներին և բարեկամներին գրած նամակները: Ուշագրավ են նաև Նալբանդյանի դատին վերաբերող գործի անվանաթերթը, «Ղազար Փարպեցու թուղթը», «Հեգելը և նորա ժամանակը», «Ազգային թշվառություն» հոդվածը, որը լույս է տեսել Ստ. Նազարյանի ստորագրությամբ «Հյուսիսսփյառ»ում 1864 թվականին:

«Ախոռ և ման» բաժնում կան նյութեր Նալբանդյանին Կամիշին արտրելու և նրա մահվան վերաբերյալ: Մի շարք փաստաթղթեր ցույց են տալիս, որ Նալբանդյանի թաղումը վերածվել է մասսայական ցույցի. հուղարկավորությանը մասնակցել է նոր-նախիջևանի գրեթե ամբողջ բնակչությունը:

Վերջին՝ «Մեր օրերը» բաժնում ցուցադրված են Նալբանդյանի ստեղծագործությունների բազմաթիվ հրատարակությունները և նրա մասին եղած գրականությունը:

Միջայել Նալբանդյանի կյանքին ու գործունեությանը նվիրված ցուցահանդեսներ են բացվել նաև Պետական համալսարանում, Երևանի Ա. Մյասնիկյանի անվան հանրային գրադարանում, քաղաքային գրադարանում,

մանկավարժական ինստիտուտում, բազմաթիվ դպրոցներում, ինստիտուտներում և տեխնիկումներում:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐԸ ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ.— Նշանակալից տարեթվի առթիվ ռեսպուբլիկայի կոմպոզիտորները կերտել են մի շարք ստեղծագործություններ: Ռեսպուբլիկայի ժողովրդական արտիստ, կոմպոզիտոր Ա. Տեր-Ղեոնդյանը գրել է «Միջայել Նալբանդյան» խմբերգը, խոսք՝ Լ. Ղուկասյանի: Արվեստի վաստակավոր գործիչ, կոմպոզիտոր Կ. Զաքարյանը ստեղծագործել է «Ձեռ Նալբանդյանին» խմբերգը, խոսք՝ Վ. Արամունու:

Երաժշտական ստեղծագործություններ են գրվել նաև մեծ գրողի բանաստեղծությունների տեքստերի հիման վրա:

Մ. Նալբանդյանի «Վազոդ ջրին» հայտնի ոտանավորի տեքստի հիման վրա օրերս մի կրգ է ստեղծագործել կոմպոզիտոր Վ. Արարատյանը: Երիտասարդ կոմպոզիտոր է. Հովհաննիսյանը մշակել է Նալբանդյանի «Մանկության օրեր»-ի հիման վրա ստեղծված ժողովրդական մելոդիան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐԸ ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ.— Հորեկանական օրերին երիտասարդ նկարիչ Սուրեն Ազիզյանը ավարտել է Միջայել Նալբանդյանի կոմպոզիցիոն մեծ պորտրեն: Նկարիչը մտածողին պատկերել է Պետերբուրգում գտնված ժամանակ՝ իր առանձնասենյակում: Նալբանդյանի ոգեշունչ դեմքը մտախոհ է ու խոսուր. նրա դեմքին արտահայտված է Հայրենիքի ճակատագրի, իր բազմաշարժար հայ ժողովրդի ճակատագրի հոգսը: Այդ պորտրեն Ազիզյանի երրորդ աշխատանքն է, որ պատկերում է հայ ժողովրդի մեծ դավակին. առաջինը՝ «Մ. Նալբանդյանը Պետրոպոլիսյան բերդում»— դիպլոմային աշխատանքն էր, որ ներկայացրել է Երևանի Գեղարվեստական ինստիտուտի շրջանավարտների գործերի ցուցահանդեսում 1951 թվականին, իսկ երկրորդը՝ «Հանդիպումը», որը վերարտադրում է Չերնիշևսկու և Նալբանդյանի հանդիպումը:

Մ. Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ գրողի քանդակային մեծ պորտրեն ավարտել է քանդակագործ Նիկոլե Վարդանյանը: Պորտրեն պատրաստված է գիպսից՝ բնականից ավելի մեծ դիրքով:

Միջայել Նալբանդյանի պորտրեն նկարել է նաև նկարիչ-քանդակագործ է. Քոչարը:

ՊԼԱԿԱՏ-ԹԵՐԹԻԿ ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ.— Հայաստանի Պետական հրատարակչությունը Մ. Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ լույս է բն-

ծայել մասսայական տիրաժող՝ նրա կյանքն ու գործունեությունը լուսաբանող պլակատ-թերթիկ: Փաստական հարուստ նյութի և լուսանկարների միջոցով այստեղ ցույց է տրված բոցաշունչ հայրենասերի կյանքի անցած ուղին: Պլակատ-թերթիկում զետեղված են Մ. Նալբանդյանի մեծադիր լուսանկարը, հայ մեծ լուսավորիչ Խ. Աբովյանի, նրա մերձավոր բարեկամներ Ստ. Նազարյանի, Հարություն Սվաճյանի, Գերցենի, Օգարյովի, Ինչպես նաև Պերժ Պոռշյանի, Լազարոս Աղայանի և ուրիշների լուսանկարները: Կան նաև Մ. Նալբանդյանի կյանքի ու գործունեության հետ կապված վայրերի լուսանկարները, ինչպես նաև մի քանի փաստաթղթերի ու նամակների ֆոտո-օրինակները: Հոբելյանի օրերին լույս տեսավ նաև Մ. Նալբանդյանի գեղանկարչական դիմանկարը, որը կատարել է Ֆեկարիչ Սուրեն Ստեփանյանը:

ՄՐՑԱՆԱԿԱՐԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆ ՎԱՅ ՄԵԾ ԳՐՈՂ ՄԱՔԱՅՆԻ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԿՑԱՆՔԻՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆԸ ՆՎԻՐԱՎԱՍ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԼԻԱՄԵՏՐԱԺ ՖԻԼՄԻ ՍՑԵՆԱՐ ՍՏԵՂԾԵԼՈՒ ՎԱՄԱՐ.— Հայ մեծ գրող Միքայել Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակի կապակցությամբ Հայկական ՍՍՌ Կուլտուրայի միախորհրդակցությամբ Մ. Նալբանդյանի կյանքն ու գործունեությունը պատկերող լիամետրաժ գեղարվեստական ֆիլմի սցենարները ստեղծելու համար հայտարարել է մրցանակաբաշխություն: Առաջին կարգի մրցանակի համար սահմանված է 20.000 ռուբլի, իսկ երկրորդ կարգի համար՝ 15.000 ռուբլի: Սցենարի ներկայացման վերջին ժամկետ է նշանակվել 1955 թվականի ապրիլի 15-ը:

ՄԻՔԱՅՆԻ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԱՐԽԻՎԸ.— Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Գրականության և արվեստի թանգարանում, ամենայն խնամքով, պահվում է Մ. Նալբանդյանի արխիվի մեծ մասը: Այդ արխիվը ձեռք է բերվել սովետական կարգերի հաստատման առաջին տարիներին և հետագայում հարստացել նոր նյութերով:

Արխիվային նյութերը, որոնք բաղկացած են ավելի քան 500 ձեռագրերից, նամակներից, լուսանկարներից, Նալբանդյանի կյանքի ու գործունեության հետ կապված պարբերականներից և այլ փաստաթղթերից՝ լույս են սփռում հայ մեծ գրող դիմոկրատի կյանքի ուղու վրա:

Առանձին հետաքրքրություն են իրենցից ներկայացնում Նալբանդյանի անձնական իրերը, որոնցից մի մասը եղել է նրա սենյակում մահվանից հետո: Ինչպես հայտնի է, Պետրոպավլովյան ամրոցում երեք տարի փակված մնալուց հետո, 1865 թվականի նո-

յեմբերի վերջերին Նալբանդյանը աքսորվում է Սարատովի նահանգի Կամիշև քաղաք, ուր անց է կացնում իր կյանքի վերջին մի քանի ամիսները (Մ. Նալբանդյանը վախճանվել է 1866 թվականի մարտի 31-ին):

Ահա նրա գրպանի ժամացույցը. երկու կափարիչները դրսի կողմից ֆեկարազարդված են, նրանցից մեկի վրա ներսի կողմից փորագրված է «Միքայել Նալբանդյան 1857 թ.»:

Զարդանկարներ ունի նաև կաշվե դրամապանակը:

Նալբանդյանին պատկանող իրերի թվում են երկու կնիք: Դրանցից մեկը պատրաստված է մալախիտից, մյուսը՝ մետաղից: Երկու կնիքներն էլ ունեն միևնույն խորհրդանշանը՝ պատկերված է բու:

Հետաքրքիր է սենյակի ջերմաչափը, որի վրա նշումները հայերեն են:

Թանգարանում պահվում են Նալբանդյանի մարտական ատրճառակը՝ գնված Լոնդոնում, խոշորացույց մոնոկլը, երկու պատկերներ մարմարյա նուրբ շրջանակներով, փայտյա փոքրիկ մոխրաման՝ բերված Հնդկաստանից, հագուստի խոզանակ, սև փայտից պատրաստված մի փոքր իբրե սեղանի զարդ և այլն:

Հազվագյուտ լուսանկարների թվին են պատկանում Մ. Նալբանդյանի վերջին նկարը, որը վերաբերում է 1865 թվականին, ինչպես նաև Նալբանդյանի Նոր-Նախիջևանի հայրենական տան լուսանկարը, որը վերաբերում է 900-ական թվականներին: Այս տանն է ապրել ու մեծացել Նալբանդյանը: Այստեղ է նա ձեռքբերել 1862 թվականի հուլիսի 14-ին և տարվել Պետերբուրգ՝ Պետրոպավլովյան ամրոցը:

Խ. Աբովյանի «Վերք Հայաստանի» վեպը Նալբանդյանը կարդացել է Պետրոպավլովյան ամրոցում՝ 1863 թվականին: Այդ գրքի (առաջին՝ 1858 թվականի հրատարակության) էջերից մեկում նա արել է իր դիտողությունները, իսկ վերջում նշումներ է արել վեպի այն էջերի վերաբերյալ, որոնցից գրաքննադատությունը հանել է գյուղի իշխանավորների դեմ ուղղված երգիծական նկարագրություններ:

«Վերք Հայաստանի» այդ օրինակը նույնպես պահվում է թանգարանում:

Այստեղ հետաքրքիր, հուզող նյութեր կան Նալբանդյանի թաղման հուղարկության ինչպես հայտնի է, Նալբանդյանի վերջին ցանկության համաձայն, եղբայրները նրա աճյունը տեղափոխել են Նոր-Նախիջևան: Նոր-Նախիջևանի նավահանգստում (Դոն գետի վրա) Նալբանդյանի աճյունը դիմավորելու համար հավաքված է եղել քաղաքի համարյա ամբողջ բնակչությունը:

Մ. ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԵՐԿԵՐԻ ՀԱԶՎԱԳՑՈՒՑ ԶՐԱՏԱՐԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.— Այնքանոր Մյասնիկյանի անվան հանրային գրադարանի հազվագյուտ գրականության բաժնում պահպանվում է Նալբանդյանի կարևոր աշխատություններից մեկը՝ «Ներկագործությունը որպես ուղիղ ճանապարհ» գիրքը, որը լույս է տեսել գրողի կենդանության ժամանակ 1862 թվականին Փարիզում: Այստեղ է գտնվում նաև 1910 թվականին Բոստոնում նույն գրքի վերահրատարակության օրինակը: Հայ մեծ գրողի գրադարանում պահվող երկերի հազվագյուտ օրինակներից է 1868 թվականին Պետերբուրգում, Բ. Տեր-Գրիգորյանցի տպարանում հրատարակված «Ղազար Փարպեցու գրած քույրը»՝ թարգմանությունը և բացատրություն Մ. Նալբանդյանց» գիրքը և 1882 թվականի «Արև» ամսագրի հավելվածը, որտեղ պատկերված է Նալբանդյանի «Կենսագրություն Գեորգա Աբովյանց» հոդվածը:

Հանրային գրադարանի հազվագյուտ գրականության բաժնում կա 1903 թվականին «Եվրոպայի հայ ուսանողության միության» ժնեում լույս ընծայած Նալբանդյանի բանաստեղծությունների ժողովածուն՝ «Հայրենասերի տաղեր» խորագրով:

Այստեղ է գտնվում նաև Նալբանդյանի կողմից թարգմանված և նրա առաջաբանով 1858 թվականին Մոսկվայում լույս տեսած Ռ. Կլեմանսի «Իֆսուևի դր Շեվրյազը» գրքի միակ օրինակը:

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԵՐԿԵՐԻ ՌՈՒՍՆԵՐՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.— Մոսկվայում, Միքայել Նալբանդյանի ծննդյան 125-ամյակի նախօրյակին ռուսերեն լեզվով լույս է տեսել ՍՍՄԿ Գիտությունների ակադեմիայի Փիլիսոփայության ինստիտուտի կողմից կազմված Մ. Նալբանդյանի փիլիսոփայական և հասարակական, քաղաքական ընտիր երկերի ժողովածուն:

Նալբանդյանի ընտիր երկերի ժողովածուին կցված է փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու Ա. Բ. Խաչատրյանի առաջնորդող հոդվածը, ուր տրված են Նալբանդյանի կենսագրության հիմնական գծերը և ապա հանգամանորեն լուսաբանված նրա քաղաքական, փիլիսոփայական և պատմական հայացքները:

Հոդվածի ընթերցողը գաղափար է կազմում, թե ի՞նչպիսի դեր է խաղացել Մ. Նալբանդյանը որպես գրականագետ և քննադատ և ի՞նչ ազդեցություն է թողել հայկական հոլոտոպայի զարգացման և հատկապես Պ. Պոռյանի, Ղ. Աղայանի, Գ. Սոֆոպոլյանի և 19-րդ դարի հետագայի հայ գրողների ստեղծագործությունների վրա:

Առաջին անգամ են թարգմանվել ռուսերեն և տեղավորվել ժողովածուում «Հայոց լեզվի պատմությունը» աշխատությունը, հատկապես «Մեռելահարցով» վեպից և «Մխիթար Սեբաստացին և Մխիթարյանները» հոդվածից և այլն:

Առաջին անգամ ռուսերեն թարգմանված բանաստեղծություններից ժողովածուում տեղ են գտել «Ապալլոնին», «Խալապի աղջկա երգը», Հարություն Սվաճյանին նվիրած բանաստեղծությունները: Արձակ երկերի հիմնական թարգմանությունը կատարել է Մ. Ա. Գամալովան, բանաստեղծությունները թարգմանել է Վ. Զվյագինցևան:

Գրքում տեղ են գտել նաև Նալբանդյանի նամակները:

Գրքի վերջում որպես հավելված կցված են մի քանի փաստաթղթեր, որոնք բնութագրում են Նալբանդյանի կապերը ռուսական դեմոկրատական գործիչների հետ:

Նալբանդյանի այս ժողովածուն հրատարակվել է 10.000 օրինակ տիրաժով, 28 մամուլ ծավալով:

ՌՈՍՏՈՎՈՒՄ ՀԱՐԳՈՒՄ ԵՆ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԸ.—Ռոստովում սերնդից սերունդ պատմվում է, թե ի՞նչպիսի կսկիծով ու ակնածանքով դիմավորեց հասարակ ժողովուրդը հավատարիմ բարեկամի ու պաշտպանի աճյունը: Դռնում ամենուրեք ժողովուրդի ստվարաթիվ բազմությունները դիմավորում էին սգո թափորը: Ռոստովի և Նախիջևանի հազարավոր բնակիչներ, ռուս թե հայ, իրենց խորին հարգանքն էին արտահայտում ազատության բոցաշունչ մարտիկի հիշատակին:

«Նախիջևանում,— տազնապով հաղորդում էր Ռոստովի պահնորդային բաժինը Մոսկվա,— դազաղը դիմավորեցին արտասովոր շուքով և հարգանքով... ամբողջ քաղաքի բնակչության խուռներամ մասնակցությամբ»:

Միքայել Նալբանդյանը թաղվեց Ռոստովից դուրս գտնվող Ս. Խաչ վանքի բակում՝ ներկա Մյասնիկյան բնակավայրի մոտ: Երկար ժամանակ ցարական պաշտոնյաները թույլ չէին տալիս բնակչությանը հարգելու մարտիկ գրողի հիշատակը: Միայն 1902 թվականին Նոր-Նախիջևանի հասարակությանը հաջողվեց հուշարձան կանգնեցնել Նալբանդյանի շիրմի վրա: Գերմանական ժամանակավոր օկուպացիայի միջոցին Նալբանդյանի բրոնզե կիսանդրին, Ռ. Պատկանյանի կիսանդրու հետ, հանվեց և թաքցվեց:

1949 թվականին, Մ. Նալբանդյանի ծննդյան 120-ամյակի օրը, նրա հուշարձանը վերականգնվեց: Այդ օրը Ռոստովի և Նախի-

ջևանի բնակչության բազմամարդ խմբերը՝ գիտնականներ, գրողներ, ուսանողներ, կուլտնտեսականներ նորից եկան մեծ գրող-դեմոկրատի գերեզմանի մոտ՝ հարգանք տալու նրա պայծառ աճյունին և ծաղկեփնջեր դնելու Հայրենիքի արժանավոր զավակի շիրմին։ Ներկայումս Մ. Նալբանդյանի գերեզմանը և նրա ամբողջ շրջապատը հիմնովին բարեփոխված է։

Ռոստոմի բնակիչները հետաքրքրությամբ են դիտում այն տունը, որտեղ ապրել է Նալբանդյանը։ Այդ տան պատին հաստատված հուշատախտակի վրա ոսկե տառերով գրված է. «Այս տանը ապրել է հայ գրող, ուսուցիչներ դեմոկրատ Մ. Ղ. Նալբանդյանը։ Մ. Ն. 1829 թ.— մեռ. 1866 թ.»։

Սովետական Դոնի աշխատավորությունը հարգում է հիշատակը իրենց մեծ հայրենակցի, որ իսկական հայ հայրենասեր էր և միաժամանակ ջերմ սիրով սիրում էր ուսմեծ ժողովրդին։

Սովետական ժողովուրդների համերաշխ ընտանիքում երբեք չի խամրի Միքայել Նալբանդյանի հիշատակը, որը հանուն ժողովուրդների ազատության, հանուն աշխատավոր մարդկանց շահերի, հանուն ուսմեծ և հայ ժողովուրդների հավերժական բարեկամության, խիզախաբար ընտրեց ազատության փշոտ ուղին, մինչև վերջ անցավ այդ ուղով և որպես մարտիկ ընկավ ուղմի դաշտում՝ ցարական թունակալության դեմ մղած պայքարում։

